

УДК 658.5.012.14

ФЕДОТОВА І.В., канд. екон. наук,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СТРАТЕГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АТП

Анотація. Удосконалено методичні основи визначення рівня стратегічної стійкості функціонування АТП, що ґрунтуються на оцінці та аналізі стійкості окремих видів діяльності АТП з використанням апарату теорії нечітких множин, системного та багатокритерійного підходів. Запропоновані методичні основи дозволяють не тільки оцінити стратегічну стійкість АТП та його підсистем, а й проаналізувати зміну стійкості підприємства в динаміці за ряд років.

Ключові слова: стійкість, стратегічна стійкість, види стійкості, система, системний підхід, система показників.

FEDOTOVA I., Cand., Econ. Sc.,
Kharkiv National Automobile and Highway University

DETERMINATION OF STRATEGIC STABILITY LEVEL OF MOTOR TRANSPORT ENTERPRISE FUNCTIONING

Abstract. Methodical bases of determination of a motor transport enterprise strategic stability level, based on estimation and analysis of stability of motor-transport enterprise separate types of activity with the use of fuzzy sets theory framework, system and multicriterion approaches have been improved. The suggested methodical bases allow not only to estimate strategic stability level of a motor transport enterprise and its subsystems, but also to analyze the change of enterprise stability in dynamics over a number of years.

Key words: stability, strategic stability, types of stability, system, system approach, system of indexes.

Постановка проблеми. Розвиток держави залежить від стійкого й ефективного функціонування підприємств. Разом з тим, ринковому середовищу властива невизначеність, яка загострюється умовами трансформації економічної системи. Тому, рішення питань щодо захищеності діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, здатності швидко усунути різні загрози та пристосуватися до існуючих умов, дозволяє забезпечити економічну безпеку та стабільність діяльності підприємства. Через це стає актуальним проблема оцінки та забезпечення стійкого функціону-

вання підприємств в умовах невизначеності економічного середовища.

Забезпечення стратегічної стійкості підприємства потребує вирішення багатьох складних завдань, серед яких велике значення має проведення її оцінювання. Однією з проблем оцінки стратегічної стійкості є слабка методична підтримка, відсутність у економістів підприємств якісного інструментарію вибору різних варіантів управлінських рішень в умовах нестабільного ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення теоретичного й практичного досвіду показує, що до теперішнього часу є ряд невирішених питань щодо оцінки рівня стратегічної стійкості підприємства. Науковий інтерес багатьох авторів найбільше спрямований на оцінку фінансової стійкості [1–3] або економічної стійкості підприємства [4, 5], що є складовими частинами оцінки загальної стійкості функціонування підприємства. Ряд авторів – Коротков Е. [6], Ковальов Д. [7], Шеремет А. [8], Абрютіна М. [9] – економічну стійкість підприємств ототожнюють із його фінансовим станом.

Більш широкий підхід до оцінки рівня стійкості підприємства запропонували Алексеєнко Н. [10], Безрукова Т. [11], Шеметов В. і Бараненко С. [12], Хомяченкова Н. [13], ці автори розглядають стратегічну стійкість функціонування підприємства з точки зору визначення інтегрального показника, який включає різні аспекти діяльності підприємства, зокрема виробничої, економічної, технологічної, організаційної, соціальної, екологічної стійкості та інших.

У цей час існує ряд методик оцінки стійкості підприємств:

– методики, засновані на аналізі фінансової звітності підприємств, оцінюють структуру активів і капіталу по формах, дозволяють прогнозувати неплатоспроможність (банкрутство) [1–3, 6–9];

– методики, засновані на застосуванні теорії стійкості систем, інтерпретуючі математичні показники стійкості, покликані враховувати вплив зовнішнього й внутрішнього середовищ [14];

– методики, засновані на принципах системного підходу, що визначають інтегральний показник стійкості, які поєднують оцінки різних підсистем [4, 5, 10–13].

Більша частина літератури щодо оцінки стратегічної стійкості являє собою розрізнені набори відомостей про інструменти управ-

ління стійкістю певних видів діяльності підприємства, автори приділяють увагу виключно окремим видам стійкості (фінансовій, економічній), не розглядаючи достатньою мірою інші види діяльності підприємства. Такі підходи не дозволяють правильно й комплексно оцінити рівень стійкості функціонування АТП.

Невирішені складові загальної проблеми. Питанням безпосередньо оцінки стратегічної стійкості функціонування підприємства приділяється вкрай мало уваги, й до теперішнього часу є ряд невирішених питань у цьому важливому напрямі. Сьогодні проблема оцінки стійкості підприємства є теоретично мало розробленою й досить складною, насамперед тому, що при такій оцінці необхідно брати до уваги результати багатьох сторін діяльності підприємства. На цей час в розробках науковців не існує єдиної думки при виділенні видів діяльності для оцінки стійкості підприємства. Деякі з них приділяють увагу лише фінансовій або економічній стійкості, інші автори розглядають виробничу, технологічну, маркетингову, інвестиційну та інші види стійкості.

Відсутність системного підходу до оцінки стратегічної стійкості АТП не дозволяє повною мірою використовувати наявні можливості підприємства для його стабільного функціонування та розвитку. Серед авторів немає єдиного підходу не тільки до виділення показників та критеріїв оцінки стійкого розвитку підприємства, але й до використовуваних методів оцінки стійкості системи. Запропоновані різними авторами методи не дозволяють оцінити рівень загальної стійкості підприємства, оскільки більшість з них надто трудомісткі, суб'єктивні, не мають різнобічності оцінки. Недосконалість наявних підходів до оцінки стійкості підприємства визначають необхідність удосконалення методичних основ визначення рівня стратегічної стійкості функціонування АТП.

Формулювання цілей статті. Метою статті є удосконалення методичних основ визначення рівня стратегічної стійкості функціонування АТП, що ґрунтується на оцінці окремих видів його діяльності, з використанням системного підходу.

Виклад основного матеріалу. З точки зору системного підходу, підприємство – це соціально-економічна система, що складається з різних підсистем – відповідних окремим видам діяльності АТП. Здатність цієї системи зберегти свою якість в умовах

середовища, що змінюється, і внутрішніх трансформацій (випадкових або навмисних) розуміється як стійкість. При цьому якість вимірюється з позицій цілей системи. Стійкість системи залежить від великої групи факторів. Втрата стабільності в загальному випадку може відбутися внаслідок зміни параметрів системи, через наявність зовнішніх впливів (зокрема, занадто значних або якісно несумісних із системою), або при порушенні зв'язків у системі, коли міняється її структура (структурна нестійкість).

Стратегічна стійкість підприємства – це здатність підприємства тривалий час досягати поставлених стратегічних цілей при постійному дестабілізуючому впливі факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, зберігаючи свою цілісність та гармонічний розвиток. Стійкість підприємства відбиває його здатність зберігати свою цілісність, функціонувати в заданому режимі та розвиватися при різних внутрішніх і зовнішніх впливах.

Стійкість підприємства як системи пропонується структурувати у рамках його основних підсистем. Загальну стратегічну стійкість АТП потрібно оцінювати окремо за кожним видом діяльності підприємства (рис. 1).

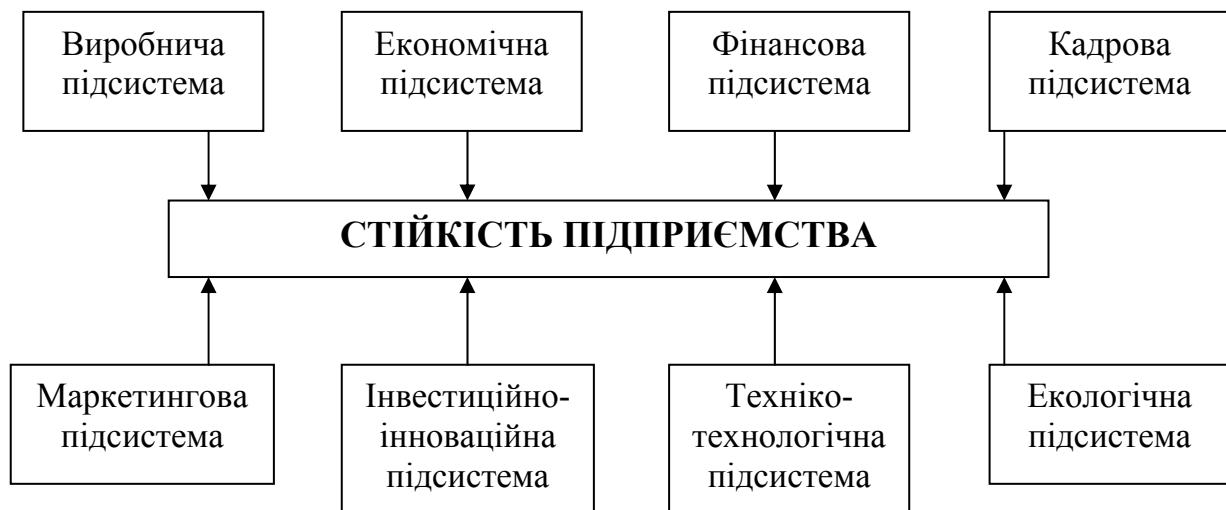

Рис. 1. Складові комплексної стійкості підприємства

Оцінка стратегічної стійкості підприємства передбачає виявлення її параметрів, значень, критеріїв визначення, тобто, якихось чітких меж, які характеризували б належність даного АТП до стратегічно стійких чи нестійких у певному часовому проміжку.

Для оцінювання стратегічної стійкості підприємства важливе значення становить правильність складання алгоритму її проведення. Оцінка стратегічної стійкості підприємства передбачає оцінювання різних сторін діяльності підприємства, його підсистем. Крім того, аналіз повинен мати динамічний характер.

Метою забезпечення стратегічної стійкості підприємства є розрахунок і аналіз рівня стійкості підприємства в цілому, а також всіх підсистем діяльності АТП, виявлення і оцінювання резервів його розвитку, визначення стратегій подальшого розвитку підприємства з урахуванням впливу факторів нестабільного ринкового середовища. Алгоритм оцінки стратегічної стійкості підприємства представлений на рис. 2.

На першому етапі доцільно визначити об'єкт, суб'єкт, задачі оцінювання складових стійкості АТП, визначити критерій і розробити показники оцінювання. Об'єктом оцінки стійкості АТП є сукупність підсистем підтримки виробничої, техніко-технологічної, економічної, кадрової та інших видів стійкості АТП. Суб'єктом є управлінський персонал, що займається забезпеченням ефективного стійкого функціонування підприємства.

Визначення об'єкта та суб'єкта оцінки обумовлює вирішення таких завдань: виявлення факторів, що позитивно і негативно впливають на суб'єкт оцінювання; виявлення здатності стабільно функціонувати на ринку; визначення резервів для покращення стратегічної стійкості підприємства; розробка напрямів забезпечення стратегічної стійкості.

Цей етап передбачає визначення основних підсистем діяльності АТП, за якими буде проводитися оцінювання стійкості функціонування та розробка системи групових і часткових показників оцінки стійкості кожної підсистеми.

Відповідно до виділених на рис. 1 підсистем стійкості підприємства, пропонується система показників для оцінки стійкості кожного виду діяльності АТП, складених з урахуванням специфіки діяльності автомобільного транспорту (рис. 3).

Пропонується використовувати дві групи показників: групові показники – для оцінки стійкості кожного виду діяльності підприємства; розширену систему показників (часткові) – для поглибленого аналізу стійкості підсистем підприємства.

Рис. 2. Алгоритм оцінки стратегічної стійкості АТП

Рис. 3. Система показників для оцінки стійкості АТП

Другим етапом є планування і збирання інформації, який передбачає визначення джерел та збирання інформації про результати діяльності підприємства за декілька років, закріплення виконавців. При оцінці стратегічної стійкості важливо проаналізувати діяльність підприємства протягом декількох років, розглянути показники в динаміці, що дозволить більш повно і точно проілюструвати відбуваються, що відбуваються в підприємстві, та зробити обґрунтовані висновки.

Третій етап – оцінювання рівнів стійкості підсистем підприємства. На основі статистичних усереднень господарської практики та експертних висновків для показників оцінки стратегічної стійкості підприємств використовуємо оптимальні значення, за допомогою яких підприємство можна віднести до того чи іншого рівня стійкості.

Квантифікацію та стандартизацію цих показників пропонуємо провести за шкалою, поділеною на п'ять зон – відповідно до рівнів стійкості підсистеми. Залежно від того, в яку групу потрапляє фактор, йому присвоюється відповідний бал від 0 до 1. У результаті цього координати порівнюваних показників виражаються в частках відповідних координат еталона, взятого за одиницю. За допомогою шкали для оцінки стійкості підсистем АТП визначають показники всіх груп факторів й знаходять середню оцінку за кожною підсистемою стійкості.

Після розрахунку середньої оцінки по параметрах підсистем стійкості варто перейти до формування вихідної таблиці значень (табл. 1), де наведено показники за ряд років для досягнення оцінки стійкості функціонування підприємства в динаміці.

Таблиця 1

Приклад вихідної таблиці значень параметрів стійкості АТП

Параметри оцінки за підсистемами підприємства	Вагові значення параметрів (ω_i)	Еталонні значення стійкості	Оцінки стійкості підсистем по роках				
			1	2	3	...	n
1. Виробнича	ω_1	V_1	V_{11}	V_{21}	V_{31}	...	V_{j1}
2. Маркетингова	ω_2	V_2	V_{12}	V_{22}	V_{32}	...	V_{j2}
3. Кадрова	ω_3	V_3	V_{13}	V_{23}	V_{33}	...	V_{j3}
4. Фінансова	ω_4	V_4	V_{14}	V_{24}	V_{34}	...	V_{j4}
5. Техніко-технологічна	ω_5	V_5	V_{15}	V_{25}	V_{35}	...	V_{j5}
6. Економічна	ω_6	V_6	V_{16}	V_{26}	V_{36}	...	V_{j6}
7. Екологічна	ω_7	V_7	V_{17}	V_{27}	V_{37}	...	V_{j7}
8. Інвестиційно-інноваційна	ω_8	V_8	V_{18}	V_{28}	V_{38}	...	V_{j8}
Сукупні оцінки стійкості (S_j)		S	S_1	S_2	S_3	...	S_i

Сукупні оцінки розраховуються за формулою

$$S_j = \sum V_{ij} \cdot \omega_i \quad (1)$$

де S_j – сукупна оцінка стійкості j -го року дослідження при $j = 1, 2, \dots, n$;
 n – кількість аналізованих років;
 V_{ij} – оцінка параметра підсистеми стійкості i для року j ;
 ω_i – відносна вага параметра, що визначається методом експертної оцінки.

Наведені в табл. 1 дані дозволяють визначити узагальнюючий показник рівня стійкості АТП та перейти до визначення окремих і загальних розходжень між фактичними та еталонними значеннями стійкості підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення окремих і загальних розходжень параметрів

Параметри оцінки за підсистемами підприємства	Вагові значення параметрів (ω_i)	Еталонні значення стійкості	Відносна відстань фактичного значення стійкості щодо еталона по роках				
			1	2	3	...	n
Виробнича	ω_1	V_1	d_{11}	d_{21}	d_{31}	...	d_{j1}
Маркетингова	ω_2	V_2	d_{12}	d_{22}	d_{32}	...	d_{j2}
Кадрова	ω_3	V_3	d_{13}	d_{23}	d_{33}	...	d_{j3}
Фінансова	ω_4	V_4	d_{14}	d_{24}	d_{34}	...	d_{j4}
Техніко-технологічна	ω_5	V_5	d_{15}	d_{25}	d_{35}	...	d_{j5}
Економічна	ω_6	V_6	d_{16}	d_{26}	d_{36}	...	d_{j6}
Екологічна	ω_7	V_7	d_{17}	d_{27}	d_{37}	...	d_{j7}
Інвестиційно-інноваційна	ω_8	V_8	d_{18}	d_{28}	d_{38}	...	d_{j8}
Положення фактичного рівня стійкості АТП до еталонного рівня			D_1	D_2	D_3	...	D_j

Відносна відстань визначається за формулою

$$d_{ij} = (V_i - V_{ij}) \cdot \omega_i \quad (2)$$

де d_{ij} – відносна відстань між еталоном і фактичним значенням i -го параметра підсистеми в j -му році;

V_i – оцінка i -го еталонного параметра стійкості;

V_{ij} – оцінка i -го параметра стійкості в j -му році.

З цієї таблиці можна визначити, яка підсистема підприємства більшою або меншою мірою відстає від еталонного значення стійкості. Останній рядок демонструє підсумкове положення АТП за рівнем його стійкості щодо еталона в кожному році. Ці значення утворюються підсумовуванням відносних відстаней у кожному стовпці.

Порівняння реальних значень показників, що характеризують підсистеми стратегічної стійкості АТП, з їх еталонними значеннями дозволяє зробити висновки про сильні та слабкі місця підприємства, а, отже, про рівень стійкості підсистем підприємства.

Четвертий етап – визначення загального рівня стратегічної стійкості підприємства.

Для забезпечення можливості інтерпретувати одержані оцінки рівня стратегічної стійкості підприємства визначено зони стійкості на основі значень інтегрального показника. Як вихідну оцінку систему для визначення зон стратегічної стійкості АТП пропонується використати найбільш відому та застосовувану на практиці шкалу бажаності Є.С. Харрінгтона (табл. 3).

Таблиця 3

Шкала для оцінки інтегрального та групових показників стійкості підприємства

Рівень фактора стійкості	Нижня границя	Верхня границя (включно)
Дуже високий (абсолютний)	0,80	1,00
Високий (стабільний)	0,63	0,80
Середній (припустимий)	0,37	0,63
Низький (нестійкий)	0,20	0,37
Дуже низький (кризовий)	0,00	0,20

П'ятим етапом оцінювання є прогнозування рівня стратегічної стійкості і виявлення тенденцій зміни рівня стратегічної стійкості (підвищення, збереження, зниження).

Для того, щоб оцінити зміну стійкості АТП в динаміці та визначити наскільки стабільно розвивалося підприємство, потрібно провести ще один вид аналізу, що визначає подібності між сукупними оцінками рівня стійкості АТП за різні роки.

Ступінь подібності визначається за допомогою відповідного показника. Ґрунтуючись на елементах теорії нечітких множин [15], був обраний показник ступеня подібності, заснований на відстані Хеммінга

$$m_{ab} = 1 - \sum |V_{ia} - V_{ib}| \cdot \omega_i, \quad (3)$$

де m_{ab} – ступінь подібності рівня стійкості в році a з рівнем стійкості в році b ;

V_{ia} – оцінка i -го параметра стійкості в році a ;

V_{ib} – оцінка i -го параметра стійкості в році b .

Розраховуючи відносну різницю (відстань) між обраними роками, потрібно порівнювати параметр стійкості за останній аналізований рік n (прийняти його як рік a) щоразу іншим роком (змінювати рік b). Ступінь подібності набуває значення в інтервалі $[0, 1]$. При цьому виконується рівність $m_{ab} = m_{ba}$ (табл. 4).

Таблиця 4

Подібності аналізованих параметрів стійкості підприємства

	Рік n	Рік 1	Рік 2	Рік 3	...	Рік $n-1$	m_{avj}
Рік n	–						
Рік 1		–					
Рік 2			–				
...					...		
Рік $n-1$						–	

В останньому стовпці табл. 4 наведено усереднені значення ступеня подібності m_{avj} показника стійкості останнього року n щодо всіх інших. Вони розраховуються так

$$m_{avj} = \sum m_{ij} / (n - 1). \quad (4)$$

З таблиці видно, з яким із років має найбільшу й найменшу подібність останній рік спостережень за параметром стійкості. Ця інформація забезпечує додаткову можливість кращого розгляду існуючої ситуації й полегшує порівняння стратегічної стійкості АТП за роками.

Шостий етап – надання рекомендацій щодо забезпечення стратегічної стійкості підприємства: систематизація проблем підприєм-

ства, визначення стратегій розвитку підприємства, запропонування організаційно-економічних напрямів забезпечення стійкості автотранспортного підприємства з урахуванням впливу факторів нестабільного ринкового середовища.

Отже, проведений аналіз та оцінка рівня стійкості функціонування АТП дозволить не тільки визначити тенденції зміни стратегічної стійкості за ряд років, але й розробити заходи щодо забезпечення і підвищення стійкості підприємства та його підсистем.

Висновки. Удосконалено методичні основи визначення рівня стратегічної стійкості функціонування АТП, що, на відміну від існуючих, ґрунтуються на оцінці та аналізі стійкості окремих видів діяльності АТП з використанням системного та багатокритерійного підходів, апарату теорії нечітких множин. Запропоновані методичні основи дозволяють не тільки оцінити стратегічну стійкість АТП та його підсистем в динаміці, а й порівняти результати оцінки з рівнями стійкості функціонування інших підприємств.

Література

1. Выборова Е. Н. Диагностика финансовой устойчивости субъектов хозяйствования / Е. Н. Выборова // Аудитор. – 2002. – № 12. – С. 37–39.
2. Горбунов А. Финансовая устойчивость социально-экономической системы / А. Горбунов, В. Кротов, Л. Мартыщенко. – С.Пб. : МФИН, 2000. – 152 с.
3. Керанчук Т. Финансовая стабильность предприятия и методические аспекты ее оценки / Т. Керанчук // Экономика Украины. – 2000. – № 1. – С. 82–85.
4. Захарченко В. И. Экономическая устойчивость предприятия в переходной экономике / В. И. Захарченко // Машиностроитель. – 2002. – № 1. – С. 11–16.
5. Магомедов Р. М. Экономическая устойчивость строительной организации: оценка и управление / Р. М. Магомедов. – С.Пб. : Стройиздат, 2003. – 160 с.
6. Коротков Э. М. Антикризисное управление / Э. М. Коротков. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 341 с.
7. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 5. – С. 48–52.
8. Шеремет А. Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности / А. Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 415 с.